

Лінгвокультурний аспект асиметрії у перекладі художнього тексту

Художній переклад давно став ключовим чинником взаємодії різних літератур і культур. На різних етапах формування перекладацької думки на проблему перекладу художнього тексту звертали свою увагу дослідники в галузі перекладознавства, серед яких слід зазначити Л.С. Бархударова, С.В. Бреус, В.В. Виноградова, Г. Гачечиладзе, Д.І. Єрмоловича, Т.О. Казакову, В.І. Карабана, В.Н. Комісарова, Л.Л. Нелюбіна, Я.Й. Рецкера, О.В. Федорова, О.О. Фірсова, О.Д. Швейцера та ін. Надзвичайно вагомий внесок у теорію художнього перекладу зроблено українськими вченими Р.П. Зорівчак, М.О. Новиковою, Л.В. Коломієць, В.В. Коптиловим, І.В. Корунцем, О.М. Фінкелем, О.І. Чередниченком. Їхні дослідження разом із розвідками перекладознавців інших країн – С. Басснет, С. Влахова, І. Левого, А. Лефевра, А. Поповича, А. Федорова, С. Флоріна, К. Чуковського та ін. – є міцним фундаментом для подальшого розвитку цієї науки.

Унікальність художнього перекладу полягає в тому, що оригінал може бути перекладений безліч разів і кожен наступний переклад відрізнятиметься від попереднього. Оцінювання адекватності, образно-художньої та мовно естетичної цінності перекладу має відбуватися не спонтанно, а за визначеними, теоретично обґрунтованими критеріями та методиками. Їх засади продуктивно розроблені у перекладознавчих працях М. Зерова, Р. Зорівчак, В. Коптілова, М. Новикової, М. Рильського, О. Фінкеля, О. Чередниченка. Однак перекладацька практика свідчить про те, що застосування однотипних підходів до аналізу перекладу творів різних жанрів є не завжди виправданим.

Когнітивістика значною мірою вплинула на розвиток науки про переклад, як в теоретичному, так і в практичному аспекті. Формування понять «картина світу» і «концепт» співпали в часі з культурним поворотом у перекладознавстві (А. Лефевр, С. Басснет).

Ці поняття в художньому перекладі значно чіткіше висвітлили перекладачеві художнього тексту коло його завдань, а саме на рівні переходу від культури до культури. Переклад художнього тексту – це відтворення максимально наближеної до вихідної картини світу, яка виражає етнокультурну специфіку соціуму. Здійснюючи переклад тексту, який створювався автором в іншому соціумі і представляє іншу картину світу, перекладач має дослідити особливості, що відрізняють картину світу автора оригінального тексту від його власної, і визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору [5].

Адекватний переклад передбачає, в ідеалі, симетричність картин світу оригіналу і перекладеного твору. На практиці це навряд чи можливо, тому що художній твір є відображенням колективної картини світу певної етнокультурної спільноти, пропущеної крізь призму індивідуального сприйняття автора. Хоча, у перекладі необхідно реалізувати як колективну, так і індивідуальну картини світу першотвору через повне відображення усіх ключових концептів, реально неможливо досягти відтворення усіх цих концептів, тому М.К. Гарбовський вводить поняття «асиметрія картин світу» відправника та одержувача тексту [2, с. 404].

Поняття симетрії було знайоме ще мислителям античності у зв'язку з вченням про гармонію світу. Симетрія існує у природі, що оточує нас є основою різних форм і проявів інтелектуального та духовного життя людини. У науку поняття симетрії увійшло лише у XIX столітті. І наразі без загального принципу симетрії неможливий розгляд усіх фундаментальних проблем науки та мистецтва (архітектури, живопису, музики, поезії тощо). Це дозволяє дослідникам говорити про універсальність цих принципів.

Категорія симетрії є парною категорією: виділяється протилежна їй – асиметрія. Першим скористався термінами *симетрія/асиметрія* щодо мови С. Карцевський, виділивши у 1929 році характерний тип лінгвістичної асиметрії – багатозначність / синонімія мовних явищ [3].

За подальших 80 років терміни *симетрія/асиметрія* не лише міцно укорінилися в мовознавстві, але й набули подальшого розвитку у працях таких російських теоретиків перекладу як Г.Г. Аврамов, К.О. Воронцова, В.Г. Гак, М.К. Гарбовський, Н.Г. Гончар, І.М. Пономаренко. На теренах українського перекладознавства Т. Некряч у праці «Види асиметрії при перекладі драматичного діалогу» (2005) вводить в активний перекладознавчий обіг поняття асиметрії у перекладі драматичних творів. Дослідниця зауважує, що неспівмірність систем різних мов (на рівні фонетики, граматики, лексики, семантики, стилістики) у перекладі призводить до так званої асиметрії – розбіжності мовних знаків. Це зумовлює необхідність пошуку такого відповідника, який найповніше розкриває авторський задум. Термін «асиметрія» є зараз доволі продуктивним і вживається в роботах Л. Венуті, Н. Гарбовського, Б. Хатіма, що свідчить про його актуальність.

На наш погляд, саме асиметрія під час перекладу художніх творів як засіб збереження адекватності авторського задуму в перекладі може стати основою методики аналізу та практики перекладу прозових творів цього напрямку.

Міжмовна асиметрія при перекладі може проявлятися в трьох планах: синтагматичному, парадигматичному та семіотичному [1].

У *синтагматичному плані* асиметрія виявляється у невідповідності числа позначуваних та позначаючих у мові. При перекладі це може бути відповідність слова словосполученню в контексті або навпаки. Деякі приклади синтагматичної асиметрії, при якій взаємозалежність вибору форми двох елементів перебуває у синтагматичних зв'язках, Ш. Баллі називав самовільним взаємним обумовленням.

Парадигматична асиметрія характеризується такою закономірністю: перекладацькі трансформації не обов'язкові, якщо елементи мови використовуються в своїй первинній функції найменувань; якщо ж мовні елементи в тексті оригіналу або перекладу виступають у компонентному складі усталених мовних одиниць (фразеологічних одиниць), то в цих випадках перекладацькі трансформації стають можливими чи обов'язковими.

Семіотична асиметрія проявляється в тому випадку, коли позначуване в тексті однієї мови не може бути вираженим аналогічними засобами в іншій мові. Ця розбіжність можлива при редувантності лексем чи граматичних форм у контексті.

Отже, міжмовна асиметрія передбачає різні перекладацькі трансформації, які насамперед здійснюються за допомогою ізоморфних та аломорфних засобів мови оригіналу й перекладу. Досягнення перекладацької еквівалентності попри всі розбіжності у формальних та семантичних системах двох мов вимагає від перекладача насамперед уміння проводити різноманітні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації, які мають комплексний характер і характеризують переклад як складний процес [4, с. 16]. Перекладач, у свою чергу, повинен усвідомити всю глибину авторського задуму, ознайомитися з естетичними принципами і творчою особистістю самого автора та особливостями авторського часопростору. Перекладач зважає на ці аспекти, намагаючись адаптувати текст перекладу для сприйняття одержувачем – носієм певної мовної культури. Звідси ймовірність розширення тексту перекладу порівняно з оригіналом, поява описових (перифрастичних) відповідників, синонімічні та гіперонімічні заміни, антонімічний переклад, різноманітні граматичні та стилістичні трансформації [6, с. 164].

Література

1. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В.Г. Гак // Семантическая структура слова. Психолінгвістическіе исследования. – М. : Наука, 1971.
2. Гарбовский Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский : учебник. – 2-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.
3. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // История языкознания 19-20 веков в очерках и извлечениях, Ч.2. – М., – 1965. – С. 85-90.
4. Матюша В.І. Асиметрія в українських перекладах сучасної англійської драми : автореф. дис. ... канд. філол. наук / В. І. Матюша. – К., 2008. – 23 с.
5. Чала Ю.П. Реалія і культурно маркований знак: термінологічні аспекти перекладознавства / Ю. Чала // Наукові записки Серія: філологічні науки – Випуск 89 (1). – Київ, – С. 122-126.
6. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.